

ธรรมานุศาสน์

จัดทำโดย : กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ

กำเนิดพระพุทธรูป

พระพุทธรูป หมายถึง รูปที่สร้างขึ้นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อกราบไหว้บูชา อาจใช้การแกะสลักจากวัสดุต่าง ๆ เช่น ศิลา งามั้ หรือวัสดุอื่น ๆ นอกจากนี้ยังอาจใช้การปั้นหรือหล่อด้วยโลหะก็ได้ โดยทั่วไป คำว่า พระพุทธรูปมักจะหมายถึง รูปขนาดใหญ่พอที่จะวางบูชาได้ สำหรับรูปขนาดเล็กมักจะเรียกว่า พระเครื่อง อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแบบสามารถเรียกว่า พระพุทธรูปได้เช่นกัน

มูลเหตุที่สร้างพระพุทธรูป

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า เรื่องที่จะเกิดมีพระพุทธรูปขึ้นนั้น มีในหนังสือเรื่องตำนานพระแก่นจันทร์กล่าวว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปประทานเทศนาโปรดพระมารดาต้องอยู่ในดาวดึงส์สวรรค์พรรษาหนึ่งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้ครองโกศลชนบทมิได้เห็นพระพุทธองค์เป็นเวลาช้านาน ก็มีความริษญวนคิดถึงพระพุทธองค์ จึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้นด้วยแก่นจันทร์แดง ประดิษฐานไว้เหนืออาสน์ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธองค์เสด็จลงมาจากดาวดึงส์สวรรค์มาถึงที่ประทับ ด้วยพระบรมพุทธานุภาพบันดาลให้พระพุทธรูปแก่นจันทร์เลื่อนหลิกไปจากพระพุทธรูปอาสน์ แต่พระตถาคตเจ้าตรัสให้รักษาพระพุทธรูปนั้นไว้เพื่อสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูปเมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว ความที่กล่าวในตำนานนั้นประสงค์จะอ้างว่า พระพุทธรูปแก่นจันทร์องค์นั้นเป็นต้นแบบอย่างของพระพุทธรูป ซึ่งสร้างกันต่อมาในภายหลัง หรืออีกนัยหนึ่งก็อ้างว่า พระพุทธรูปมีขึ้นโดยพระบรมพุทธานุญาตและเหมือนพระพุทธองค์ เพราะตัวอย่างสร้างขึ้นแต่ในครั้งพุทธกาล

กำเนิดพระพุทธรูป

แต่เดิมนั้นพุทธศาสนาไม่มีรูปเคารพแต่อย่างใด ศาสนาพราหมณ์ หรือ ฮินดู ซึ่งมีมาก่อนศาสนาพุทธก็ไม่มีรูปเคารพเป็นเทวรูปเช่นกัน หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ผู้ที่เลื่อมใสในพุทธศาสนา อยากจะมีสิ่งที่จะทำให้รำลึกถึง หรือเป็นสัญลักษณ์ขององค์ศาสดาเพื่อที่จะบอกกล่าวเล่าขาน เรื่องราวขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงศึกษาค้นคว้าหาทางดับทุกข์ และทรงชี้แนะสอนสั่งผู้คน ถึงการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความเป็นอยู่ ที่ก่อให้เกิดความผาสุกในหมู่มวลมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในโลก

คราวแรกนั้น ชาวพุทธก็ได้แต่นำเอาสิ่งของอันได้แก่ ดิน น้ำ และกิ่ง ก้าน ใบโพธิ์ จากบริเวณสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ สถานที่ประสูติ (ลุมพินีวัน), ตรัสรู้ (พุทธคยา), ปฐมเทศนา (สารนาถ) และปรินิพพาน (กุสินารา) เก็บมาไว้เป็นที่ระลึกบูชาคุณพระพุทธรูปเจ้า ล่วงมาถึงในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พุทธศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง เมื่อ ๒,๒๖๔ ปีก่อน หรือหลังจากการดับขันธของพระพุทธรูปเจ้ามา ๓๐๐ ปี พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงส่งสมณะทูต จำนวน ๕๐๐ รูป ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังเมืองตักกศิลา แคว้นคันธารราฐ จึงมีชื่อเสียงในฐานะเป็นเมืองที่ประสิทธิประสาทวิทยาการต่าง ๆ นับว่า "เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกทางพระพุทธศาสนา" แต่ก็ยังไม่มีรูปเคารพแทนพระพุทธรูปที่เป็นรูปคน

ส่วนการสร้างพระพุทธรูปจริง ๆ นั้นเริ่มมีการสร้างขึ้นมาตั้งแต่ระหว่าง พ.ศ.๕๐๐ ถึง ๕๕๐ เมื่อชาวกรีกที่ชาวชมพูทวีป (อินเดียโบราณ) เรียกชาวต่างแดนว่า "โยนา" หรือ "โยนก" โดยพระเจ้าเมนันเดอร์ที่ ๑ หรือพระเจ้ามิลินท์ กษัตริย์เชื้อสายกรีก ยกทัพกรีกเข้ามาครอบครองแคว้นคันธารราฐ (ปัจจุบันเป็นดินแดนของอัฟกานิสถาน) จากนั้นพระองค์ก็แผ่อำนาจเขตไปทั่วบริเวณด้านตะวันตกเฉียงเหนือของชมพูทวีป และสร้างเมืองหลวงเป็นที่ประทับ ณ เมืองสาเกต หลังจากที่ได้พบพระสงฆ์ท่านหนึ่งนามว่า นาคเสน จึงมีเรื่องราวแห่งการตั้งคำถามของพระเจ้ามิลินท์ต่อพระนาคเสน จนทำให้พระเจ้ามิลินท์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา (คำถามคำตอบปวงจนาวิสัย ซึ่งถูกเขียนบันทึกเป็นหนังสือและแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงมาก เรื่องนี้ก็คือ มิลินทปัญหาได้มีการสร้างสถาปัตยกรรม และประติมากรรมทางพุทธศาสนามากมายในแคว้นคันธารราฐ ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปนั้นมีลักษณะต่าง ๆ ตามพุทธประวัติ

พระพุทธรูปแรกจึงเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ามิลินท์ หรือเมนันเดอร์ที่ ๑ ชาวกรีกที่มาครอบครองแคว้นคันธารราฐ เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือ ๒,๐๐๐ ปีที่แล้วนั่นเอง พระพุทธรูปที่เกิดขึ้นครั้งแรกจึงเรียกรูปแบบของพระพุทธรูปนี้ว่า แบบคันธารราฐ โดยถ่ายแบบอย่างเทวรูปที่พวกชาวกรีกนับถือกันในยุโรปมาสร้าง พระพุทธรูปแบบคันธารราฐจึงมีใบหน้าเหมือนฝรั่งชาวกรีก จีวรก็เป็นริ้วเหมือนเครื่องนุ่งห่มของเทวรูปกรีก และต่อมาในภายหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ ๔-๑๒ มีคตินิยมสร้างพระพุทธรูปเป็นขนาดเล็ก ๆ (พระเครื่อง) บรรจุไว้ในพุทธเจดีย์

ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ

พระพุทธรูปต่าง ๆ ตามตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ นั้นความจริงก็คือพระพุทธรูปที่คิดสร้างขึ้นตามประวัติของพระพุทธจริยาตอนหนึ่ง ๆ ที่พระพุทธสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงให้เห็นปรากฏในสมัยหนึ่ง ๆ ซึ่งพอจะประมวลกันเข้าในพุทธจริยา ๓ ประการ คือ

๑. พระพุทธจริยาในเวลาที่ทรงบำเพ็ญเพียร เพื่อความตรัสรู้อนุดตรสัมมาสัมโพธิญาณ นับตั้งแต่แรกเสด็จออกมหาภิเนษกรรม จนถึงเวลาตรัสรู้และเวลาเสวยวิมุตติสุข อันเป็นเวลาานถึง ๖ ปี ซึ่งล้วนแต่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่พระองค์โดยเฉพาะ เรียกว่า "อัตตตถจริยา"

๒. พระพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พระประยูรญาติโดยเฉพาะเรียกว่า "ญาติตถจริยา"

๓. พระพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์แก่อุฏลแก่มหาชนทั่วไป ไม่จำกัดชาติชั้น วรรณะ ตลอดเทพดา กษัตริย์ ยักษ์ ตลอดจนสัตว์ดิรัจฉาน ประดิษฐานพระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก รวมทั้งการแสดงธรรม การบัญญัติพระวินัยแก่พระสงฆ์สาวก เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระพุทธศาสนา ในฐานะที่ ทรงเป็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของก่อตั้งพระพุทธศาสนาประกาศพระธรรมคำสั่งสอนให้มั่นคงสืบไป เพื่อประโยชน์อันใหญ่หลวงแก่ประชากรทั่วไป เรียกว่า “โลกัตถจริยา”

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่สร้างกันมาตั้งแต่สมัยโบราณกาลที่ค้นพบ

๑. **คันธาระ** มีปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา ปางอุ้มบาตร ปางประทานอภัย ปางประทานพร ปางยมกปาฏิหาริย์ ปางปรินิพพาน ปางลีลา
๒. **อินเดีย** มี ปางตรัสรู้ ปางเทศนา ปางยมกปาฏิหาริย์ ปางทรมานพญาวานร ปางปรินิพพาน ปางเสด็จ จากดาวดึงส์ ปางทรมานช้างนาฬาคีรี
๓. **ลังกา** มี ปางสมาธิ ปางปรินิพพาน ปางรำพึง ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางประทานอภัย
๔. **สมัยทวารวดี** มี ปางเทศนา ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางยมกปาฏิหาริย์ ปางปรินิพพาน ปางบรรทม ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางประทานอภัย ปางประทานพร ปางโปรดสัตว์
๕. **สมัยศรีวิชัย** มี ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางนาคปรก ปางปรินิพพาน ปางประทานอภัย ปางเสด็จ ลงจากดาวดึงส์
๖. **สมัยลพบุรี** มี ปางนาคปรก ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางปรินิพพาน ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางประทานพร ปางประทานอภัย
๗. **สมัยเชียงแสน** มี ปางมารวิชัย (ทั้งขัดสมาธิเพชร และขัดสมาธิราบ) ปางสมาธิ (ทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิ เพชร) ปางอุ้มบาตร ปางประดิษฐานรอยพระบาท ปางไสยา ปางนั่งห้อยพระบาท ปางลีลา ปางเปิดโลก ปางประทับยืน ปางถวายเนตร
๘. **สมัยสุโขทัย** มี ปางไสยา ปางลีลา ปางประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง) ปางมารวิชัย (มีทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางถวายเนตรปางสมาธิ (ขัดสมาธิราบ) ปางประทานพร ปางประทับยืน
๙. **สมัยอยุธยา** มี ปางไสยา ปางมารวิชัย (ทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางสมาธิ (ทั้งขัดสมาธิราบ และขัดสมาธิเพชร) ปางประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง) ปางป่าเลไลยก์ ปางลีลา ปางประทับยืน
๑๐. **สมัยรัตนโกสินทร์** มี ปางมารวิชัย (ขัดสมาธิราบ) ปางสมาธิ (ขัดสมาธิราบ) ปางประทานอภัย (มีทั้งยก พระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง) ปางไสยา ปางขอฝน (ปางคันธาระ)
๑๑. **ในสมัยรัชกาลที่ ๓** พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ ที่จะทรงบำเพ็ญราชกุศล ให้เหมือนอย่างโบราณกษัตริย์ครั้งกรุงศรีอยุธยาได้เคยทรงบำเพ็ญ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงคัดเลือกพุทธจริยาอิริยาบถต่าง ๆ ตามเรื่องที่มีในพุทธประวัติแล้วโปรดเกล้าฯ

ให้สร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ขึ้นเพิ่มเติมแล้วให้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในหอราชมานุสรวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๑๒. **ในรัชกาลที่ ๔** พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงเป็นปราชญ์และได้ทรงสอบสวนลักษณะพระพุทธรูป และทรงคิดแบบอย่างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ ให้มีพุทธลักษณะคล้ายมนุษย์สามัญยิ่งขึ้น คือไม่มีพระเกตุมาลา จีวรก็ทำเป็นอย่างห่มจีวรธรรมดา ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร เช่น พระนิรันตราย (ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในหอพระสุราลัยวิมานในพระบรมมหาราชวัง) แต่พระพุทธรูปเช่นนี้ก็ไม่นิยมกันนัก

๑๓. **ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕** ด้วยเหตุมีการติดต่อกับต่างประเทศมากจึงเกิดมีการคิดสร้างพระพุทธรูป ให้เหมือนกับพระพุทธรูปของคันธารราฐ เช่น พระพุทธรูปปางขอฝน ซึ่งหล่อขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ (ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในห้องรัตนโกสินทร์อาคารด้านทิศเหนือ ห้อง น.๑ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร)

๑๔. **ในสมัยรัชกาลที่ ๙** เมื่อ พ.ศ.๒๔๙๗ คณะรัฐบาลสมัยนั้น ซึ่งมี ฯพณฯ จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี มีความประสงค์จะจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษขึ้น โดยให้เป็นงานใหญ่ยิ่งและมหิหาร คณะกรรมการจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษได้มีความปรารถนาจะสร้างปูชนียสถาน เพื่อเป็นอนุสรณ์ในทางพระพุทธศาสนาเป็นพุทธมณฑล มีอาณาบริเวณ ๒,๕๐๐ ไร่ และสร้างพระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่ ประดิษฐานท่ามกลางพุทธมณฑลนั้น

ตำแหน่งของการปิดทองพระพุทธรูป

ชาวพุทธต่างพากันบูชาพระรัตนตรัย ชาวพุทธ มีความเชื่อว่าการปิดทองพระพุทธรูป ถือเป็นบุญบารมีมหาศาล ที่จะทำให้ผู้ที่ปิด ได้อานิสงส์ผลบุญ ส่งผลให้บังเกิดสิ่งดี ๆ เข้ามาในชีวิต และสิ่งที่หลายท่านอาจยังไม่ทราบคือ การปิดทองในตำแหน่งต่าง ๆ ของพระพุทธรูป จะส่งอานิสงส์ผลบุญในด้านที่แตกต่างกันด้วย

ปิดทองบริเวณเศียรพระ (หัว) จะมีสติปัญญาแหลมคม จดจำสิ่งต่าง ๆ ได้ดี

ปิดทองบริเวณพระพักตร์ (ใบหน้า) จะประสบความสำเร็จในชีวิต ทางด้านการงานก็จะเจริญรุ่งเรือง

ปิดทองบริเวณพระอุระ (อก) จะมีผู้คนชื่นชอบเอ็นดู มีบุคลิกสง่า มีราศี

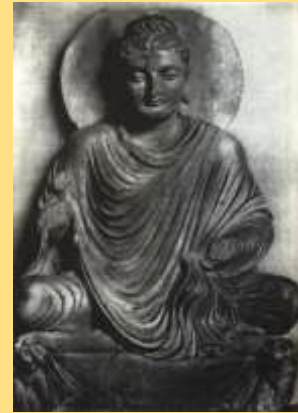
ปิดทองบริเวณพระอุทร (ท้อง) จะมีกินมีใช้ ร่ำรวย มั่งมี

ปิดทองบริเวณพระหัตถ์ (มือ) จะมีผู้คนเคารพยำเกรง เป็นที่น่ายกย่อง

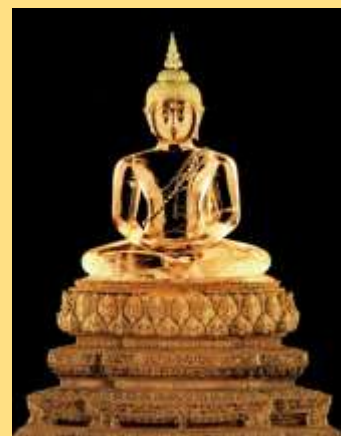
ปิดทองบริเวณพระบาท (เท้า) จะมีความเป็นอยู่ที่ดี มียานพาหนะที่ดี

พระพุทธรูปที่ค้นพบในยุคแรก

พระพุทธรูปในยุคปัจจุบัน

ที่มา : บทความสารสนเทศด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น (<http://kk.mcu.ac.th/>)